

Aristofanés a Sókratés

1. Sókratés předmětem polemiky

Ateisté upalování na hranici

Jak je známo, Aristofanés byl prvním, kdo navrhol zbavit se Sókrata fyzicky, když v závěru *Oblak* nechá filozofovu “myslírnu” mizet v plamenech. E. R. Dodds ve své slavné knize *The Greeks and the Irrational* (*Řekové a iracionálně*, 1951) poznamenává lapidárně, ale výstižně, že hlavním Aristofanovým záměrem bylo, aby se “*diváci při pohledu na požár bavili, aniž by věnovali přílišnou pozornost tomu, že v plamenech umíral Sókratés*”. Celá závěrečná scéna je ve své podstatě velmi útočná. Starý a ‘nezkažený’ Athéňan Strepsiadés, který upadl do dluhů kvůli svému snobsky rozmařilému synovi, jenž byl stejný jako jeho matka, se odešel vzdělat do Sókratovy “myslírny”. V závěru komedie však pochopí, že ta je místem a pramenem zkaženosti a ateismu, a proto za zdatné pomoci svého otroka Sókratovu “myslírnu” zapálí a vysmívá se přitom zoufalému volání obětí. Sókratés stačí jenom říci, že se dusí, a ihned poté zemře, jeden z jeho žáků je zachvácen plameny a bolestně sténá. Avšak rozvášněný žhář, který předtím zosnoval proces proti Sókratovi (v. 1482), nezná slitování, napadá oběti jako bezbožníky, kteří musejí být poprávu potrestáni smrtí, a pobízí otroka, aby nešťastníkům nelítostně uštěďřoval rány (v. 1506-1509): “*Pročpak se rouháte těm na nebi / a chcete najít sídlo Měsíce?*” / (*Ke Xanthiovi, který mezitím už slezl dolů*) / *‘Tak do nich, však máš k tomu důvody, / už proto, že i bohům křivdili.’*”

Celá komedie končí tím, že požár je vlastně zaslouženým trestem za bezbožnost obětí. Útok proti Sókratovi je tím závažnější, uvědomíme-li si, že jako druhá se v téže soutěži umístila Ameipsiova komedie *Konnos*, nazvaná podle stejnojmenného Sókratova učitele ve hře na kitharu a rovněž zaměřená proti Sókratovi. *Oblaka* se o Dionýsiích v r. 423 př. n. l. umístily jako třetí (tj. propadly), což Aristofana velmi pohoršilo. V následujícím roce v parabasi *Vos* (v. 1044-1045) vyčítá divákům, že nepochopili “zcela nové myšlenky” uvedené v komedii v předešlém roce. Jeho chování vůči divákům působí až nevybíravě. Obviňuje je ze “zrady” a bezohledně jim vyčítá, “*že mají pomateno v hlavě*” (*Vosy*, v. 1045).

Zdá se, že na *Oblakách* Aristofanovi velmi záleželo, jak soudíme z toho, že se je rozhodl před dalším uvedením znovu přepracovat.

Nefelai I a II

Toto přepracované vydání s novou parabasí, kde se autor odvolává (v. 553) na Eupolidovu komedii *Marikás* (uvedenou r. 421 př. n. l.), se nám dochovalo. Pokud jde o představení, jež se konalo na základě přepracovaného vydání, existují o něm velmi protichůdné zprávy. V argumentu č. I (podle číslování *Doverova* vydání) se hovoří o přepracování neúplném, jež nebylo k dalšímu představení doporučeno, i když se “*přesně neví, z jakého důvodu*”. V argumentu č. II, obsahujícím výlučně materiál vybraný z didaskalií, se naopak hovoří o dalším představení r. 422 př. n. l., které rovněž nedopadlo dobře – alespoň tak se toto místo

- **Aristofanés**

asi 445 – po 388 př. n. l.; syn Filippův a otec Ararův, nejslavnější autor antické komedie.

Ze 44 komedií (4 nejsou autentické) známých alexandrijským učencům se dochovalo 11 her: *Acharňané* (Ἀχαρνῆς, *Acharnés*, vítězství o Lénajích r. 425 př. n. l.), *Jezdci* (Ἴππῆς, *Hippés*, vítězství o Lénajích r. 424 př. n. l.), *Oblaka* (Νεφέλαι, *Nefelai*, třetí místo o Velkých Dionýsiích r. 423 př. n. l.), *Vosy* (Σφήκες, *Sfékes*, druhé místo o Lénajích r. 422 př. n. l.), *Mír* (Εἰρήνη, *Eiréné*, druhé místo o Velkých Dionýsiích r. 421 př. n. l.), *Ptáci* (Ὀρνίθες, *Ornithes*, druhé místo při Velkých Dionýsiích r. 414 př. n. l.), *Lýsistraté* (Λυσιστράτη, 411 př. n. l.), *Ženy o Thesmofořiích* (Θεσμοφοριάζουσαι, *Thesmoforiazúsai*, 411 př. n. l.), *Žáby* (Βάτραχοι, *Batrachoi*, vítězství o Lénajích r. 405 př. n. l.),

Ženský sněm (Ἐκκλησιάζουσαι, *Ekklesiázúsai*, 392 př. n. l.), *Plútos II* (Πλοῦτος, 388 př. n. l.).

Chronologie dalších komedií: *Hodovníci* (Δαιταλεῖς, *Daitaleis*, 427 př. n. l.), *Babylónané* (Βαβυλώνιοι, *Babylónioi*, 426 př. n. l.), *Amfiarásos* (Ἀμφιάραος, 414 př. n. l.), *Plútos I* (Πλοῦτος, 408 př. n. l.). Po r. 388 př. n. l. uvedl jeho syn Ararós na scénu hry *Kókalos* (Κώκαλος) a *Aiolosikón* (Αἰολοσίκων).

Další tituly: *Proagón* (Προαγών), *Dramata aneb Kentaurus* (Δράματα ἢ Κένταυρος, *Drámata é Kentaurus*), *Daidalos* (Δαίδαλος), *Danaovny* (Δαναΐδες, *Danaides*), *Ženy z Lémnu* (Λήμνιοι, *Lémmioi*), *Rolníci* (Γεωργοί, *Geórgoi*), *Foiničanky* (Φοίνισσαι, *Foiníssai*), *Křiklouni* (Ταγηνιστοί, *Tagénistoi*), *Trifalés* (Τριφάλης), *Gérytadés* (Γηρυτάδης), *Polyeidos* (Πολυεῖδος).

všeobecně chápe, možná však šlo jen o to, že mu nebyl povolen ani sbor. A opravdu následuje poznámka, že kvůli tomu už ani Aristofanés “*neuvedl přepracovanou komedii opětovně na scénu*”. Skutečností zůstává, že Kallimachos našel v didaskaliích pouze jedno uvedení *Oblak*, a to o Dionýsiích v r. 423 př. n. l. (frg. 454 Pfeiffer), což uvádí na pravou míru Eratosthenés: “[...] v didaskaliích jsou výhradně uváděny jen ty komedie, které byly uvedeny na scénu.”

Když byly v r. 423 př. n. l. uvedeny o Dionýsiích hned dvě komedie namířené proti Sókratovi, bylo mu o něco více než pětáctýřicet let (předpokládá se, že se narodil v r. 470 př. n. l., protože Platón v *Obraně* o něm hovoří jako o “osmdesátníkoví”). Tehdy byl již mezi athénskými intelektuály vážnou osobností a rok předtím se zúčastnil bitvy u Délia (424 př. n. l.), kde se Athéňané střetli s Boiótany. Aristofanés, kterému bylo tehdy kolem pětadvaceti, napadal na scéně toho, kdo podle něho nesl vinu za moderní a zhoubnou výchovu mládeže. Když vzpomíná na staré zašlé časy, podléhá nostalgii a nešetří chválou, což se promítá i do jeho tvorby. Již v r. 427 př. n. l. uvedl Aristofanés svou první komedii nazvanou *Hodovníci*, v níž otevřeně horlí proti moderní výchově. Hlavními hrdiny jsou dva bratři, kteří prošli odlišnou výchovou, jeden byl vychován postaru a druhý novými učiteli. Výsledek nemohl být pochopitelně stejný. Začátek Aristofanovy kariéry byl tedy útočný a tato linie pokračuje a rozvíjí se v jeho další komedii *Oblaka*. Sám Aristofanés naznačuje v parabasi *Oblak* těsný vztah a podobnost mezi *Oblaky* a *Hodovníky*: aby vyjádřil hloubku vzájemné spojitosti mezi oběma hrami (v. 528-536), uchyluje se k představě Élektry, která odchází hledat svého bratra. Komedie *Hodovníci* se nedochovala, ale na základě Aristofanových odkazů lze usuzovat, že byla velmi schematická a obhroublá: syn vychovaný postaru představuje ideál “ctnosti”, zatímco druhý je ztělesněnou “zvráceností” (*Oblaka*, v. 529).

Proti moderní výchově: Daitaleis

Aristofanés